

Magyar anyag Helsinkiben a finn hangarchívumban

A finn nyelv hangszalag-archívuma (*Suomen kielen nauhoitearkisto*, címe: Meritullinkatu 14, SF-00170 Helsinki 17) speciális gyűjtemény, amelynek az a feladata, hogy minél több finn nyelvi, nyelvjárási és rokon nyelvi anyagot gyűjtson össze, a hangfelvételeket rendszerezze és tárolja, valamint hogy a kutatók számára hozzáférhetővé tegye.¹ Az archívum 1959 februárjában létesült *Pertti Virtaranta* professzor kezdeményezésére. Az intézmény pénzügyi fedezetét kulturális alapítványok, városok és községek megajánlásai biztosították, fenntartásáról az Oktatási Minisztérium és a Helsinki Egyetem gondoskodik. Az archívum vezetősége olyan programot dolgozott ki, amelynek értelmében Finnország valamennyi finn lakosságú községéből és településéről legalább harmincórás nyelvi anyagot kell összegyűjteni. Ez önmagában sem csekély feladat. A rendszeres gyűjtés azonban nem korlátozódik csupán finnországi településekre, hanem kiterjed a szomszédos országokban (Svédország, Norvégia és a Szovjetunió) élő finn nyelvű lakosságra is, továbbá sok felvételt tárolnak pl. az Egyesült Államokba és Ausztráliába kivándorolt finnek nyelvéből. Eddig összesen 15 ezer órányi anyag gyűlt össze.²

A nagyszabású gyűjtőmunkára azért volt szükség, mert a régi finn nyelvjáráások — az integrációs folyamatoknak korunkra jellemző felgyorsulása következtében — erősen keverednek, háttérbe szorúlnak, sőt feledésbe is mennek. A népnyelvi jelenségek figyelembe vétele nemcsak a nyelvtörténet és a nyelvjárástörténet szempontjából fontos, hanem igen tanulságos a modern szociolingvisztikai kutatásokban is. A finn irodalmi nyelv pl. számos nyelvjárási elem „összeválogatásából” jött létre, és különféle nyelvjárási tarkaságokat összeötvözve fejlődik napjainkban is. Az irodalmi, közelebről az írott nyelvi norma egysége az utóbbi évtizedekben ismét gyors bomlásnak indult: a városokban beszélt nyelvváltozat kiejtésben és alakban gyorsan távolodik a csaknem

¹A finn nyelv hangszalagarchívumának célkitűzéseiről és tevékenységéről bővebben l.: PERTTI VIRTARANTA, Über des Sammeln von finnischem und finnisch-ugrischem Sprachgut in Finnland nach den Zweiten Weltkrieg. CSIFU I 575—586; Uő: Suomen kielen ja sen sukukielen kielenainesten sodanjälkeisestä tallennustyöstä Suomessa. Vir. 70: 1966, 180—6; JAAKKO YLI-PAAVOLA, Vuosikymmen kielenauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa. V. 1959—1968. Tietoliipas 60. SKS Vammala, 1970.

² Friss adatok: Suomen kielen nauhoitearkiston toiminta vuonna 1981 (az archívum jelentése). Helsinki, 1982.

eszperantó pontosságú és szabályosságú irodalmi nyelvi rendszertől. A városi nyelvet a környező nyelvjárások erősen színezik, így a beszélt nyelv jelenségeihez a nyelvjárások ismeretében lehet és kell közelíteni, a nyelvjárások segítségével a szociolektusok fejlődésének irányvonalai is megrajzolhatók. A jelenleg készülő finn nyelvészeti szakdolgozatok, licenciátusi és doktori értekezések nagymértékben támaszkodnak az archívumban található, páratlan gazdag anyagra, amely az egyetemi hallgatók és oktatók, továbbá önkéntes nyelvjárásgyűjtők jóvoltából évente átlag 1000 órányi magnószalaggal gyarapodik. Az óriási gyűjtemény értékeiből azonban nemcsak a kutatók részesülnek. Pertti Virtaranta professzor, az intézmény vezetője egymaga tucatnyi szöveggyűjteményt tett közzé egyszerűsített átírásban a finnek régi életmódja és szokásai iránt érdeklődő nagyközönség számára.

A finn nyelv hangarchívuma tehát természetszerűleg a finn nyelvjárási anyag megmentését tartja elsődleges feladatának. Az archívum törzsanyagának másik fontos részét a rokon nyelvekből készített értékes anyag alkotja. Különösen gazdag gyűjtemény áll a kutatók rendelkezésére a legközelebbi rokon nyelvekből (a karjalai és az észti nyelvjárásokból); továbbá a lappból, de a többi rokon nyelvből is van néhány órányi felvétel. Meglepően sokoldalú a magyar nyelv(járás)i anyag is: több mint 140 óra! Ennek nagy része eredeti felvétel, amelyet finn nyelvjárásgyűjtők készítettek a helyszínen, szakavatott magyar kutató-vezetők társaságában. (Az anyagnak csak kis hányada másolat, amelyet eredeti helyszíni gyűjtések híján a magyar kollégák bocsátottak az archívum rendelkezésére.) A 92 gyűjtőpont közül csupán 29 azonos a Magyar Nyelvjárások Atlaszának kutatópontjaival. Az anyag 90%-a Magyarország különböző vidékeiről való. Különösen gazdag a gyűjtemény a nyugat- és dél-dunántúli falvakból, a Karancs és Mátra vidékéről, valamint az Alföldről; Magyarország megyéi közül csupán háromnak (Győr-Sopron, Fejér és Békés) nincs képviselése. Reprezentatív anyag jött össze az országhatárokon kívülről, elsősorban Jugoszlávia magyar lakta területeiről is. Az erdélyi és szlovákiai magyar nyelvjárásokból nagyrészt csak rövid mutatóanyagok vannak.

A gyűjtés mellett folyamatosan történik az anyag katalogizálása, rendszerezése is. Az archívum munkatársai tartalomjegyzéket készítenek a felvételekről. Megvannak a tartalmi kivonatok a magyar nyelvi anyag jelentős részéről is. A tartalomjegyzékben fel van tüntetve a szalag leltári száma, a felvétel helye (vagy ha az adatközlő nem helybeli, a szülőhelye), az adatközlő életkora vagy születésének időpontja, a felvétel ideje, valamint a felvételt készítő(k) neve. Ezt követi a tulajdonképpeni tartalmi kivonat, amely nagy vonalakban (finn nyelven) leírja, miről folyik a beszélgetés. Minthogy a magnetofonok fordulatszámja és fordulatszámlláló berendezése eltér, a témakörök mellett a margón öt perces időskála fut.

A magyar anyag témakörei igen változatosak, elsősorban néprajzi vonatkozásúak. A népszokások közül az eljegyzés és a lakodalom, az ünnepek közül

pedig a karácsony, a farsang és a húsvét a legkedveltebb téma. Könnyen pereg az adatközlők nyelve akkor is, amikor a mezőgazdasági munkákról: a vetésről, az aratásról, a szőlőmunkákról és a szüretéről esik szó. A nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés után az anyag értéke megnő, az elbeszélések a közelmúlt dokumentumaivá válnak. A háztartási munkákról, az ételkészítésről való beszéd asszonyi téma, de férfiak is tanúságot tesznek főzési tudományukról: nem egy étel receptjét férfi adatközlők szájából hallja a gyűjtő. A népi babonák és hiedelmek világa a modern időkben is magával ragadja a hallgatót. Némelyik adatközlő beszámol háborús élményeiről, vagy elmond egy szép mesét vagy balladát, esetleg dalra gyűjt; kevésbé ismert dallamok, szövegváltozatok felkelthetik a népzene kutatók érdeklődését is. A mezei munkák és a háztartási foglalatosságok idézik az egykori paraszti élet hétköznapijait és ünnepeit.

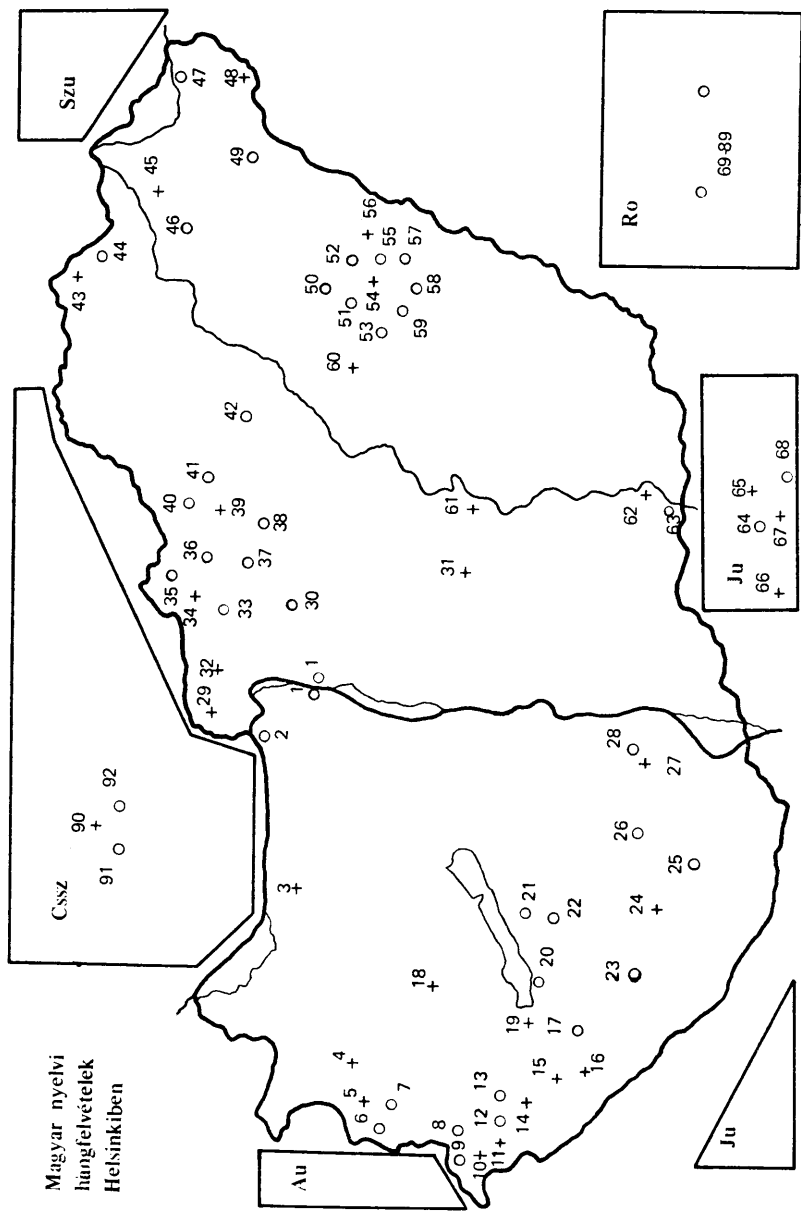
Nem teljesség igényével álljon itt azon finn gyűjtők neve, akik nem sajátálták a fáradságot, hogy kimenjenek a terepre: Pertti Virtaranta, Paavo Viljanen, Pekka Lehtimäki, Terho Itkonen, Kaarina Karemo, Eira Penttinen, Viljo Tervonen, Jaakko Yli-Paavola, Erkki Lyytikäinen, továbbá azoké a magyar kollégáké, akik az avatott kíséretet jelentették: Bálint Sándor, Végh József, Gulya János, Rédei Károly, Szépe György, *Kálmán Béla*, A. Kövesi Magda, Jakab László, Nyirkos István, Sebestyén Árpád, Ujváry Zoltán, Szabadfalvi József, Gunda Béla, Balogh Lajos, Kodolányi János és sokan mások. Az erdélyi anyagot (Szék és Kolozsvár kivételével) Andrásfalvy Bertalan bocsátotta az archívum rendelkezésére.

A finn nyelv hangarchívumának magyar nyelvjárási anyaga csaknem az egész magyar nyelvterületet felöleli (vö. térképmelléklet).³ A gyűjtések a következő helységekből valók (a név utáni szám a térképvázlaton levő számra utal, az egyenlőségjel utáni adat pedig a MNyA-nak kutatópontjára):

Budapest (1); *Komárom megye*: Esztergom (2), Bana (3=C—9); *Vas megye*: Sajtoskál (4=A—11), Acsád (5=A—17), Kőszegszerdahely (6), Szelleste (7), Csákánydoroszló (8), Vasszentmihály (9), Szalafő (10=B—1), Viszák (11=B—3), Pankasz (12); *Zala megye*: Csonkahegyhát (13), Becsvölgye/Paizsszeg (14=B—18), Hahót (15=B—21), Nagykanizsa/Kiskánizsa (16=B—37), Zalaszentjakab (17); *Veszprém megye*: Somlóvásárhely (18=C—19), Sármellék (19=B—23); *Somogy megye*: Balatonkeresztúr (20), Szólád (21); Karád (22), Csököly (23), Kaposgyarmat (24=D—25); *Baranya megye*: Abaliget (25), Egyházaskozár (26); *Tolna megye*: Kakasd (27), Sióagárd (28); *Pest megye*: Kemence (29=H—1), Kartal (30), Nagykőrös (31=J—21); *Nógrád megye*: Patak (32=H—2), Hollókő (33), Nagylóc (34=H—5), Karancskeszi (35), Nagybátony/Maconka (36); *Heves megye*: Nagyréde (37), Adács (38), Bodony (39=J—7), Mikófálva (40), Szarvaskő (41); *Borsod-Abaúj-Zemplén*

³ A térképvázlat IMRE SAMU, A mai magyar nyelvjáráások rendszere (Bp., 1971) c. művében levő séma alapján készült.

Magyar nyelvi
hangfelvételek
Helsinkiben

- + a MNyA.-ban kutatópontként szerepel
- o a MNyA.-ban nem szerepel

megye: Mezőkövesd (42), Pusztafalu (43=O—4), Sátoraljaújhely (44); *Szabolcs-Szatmár megye*: Kékcse (45=O—12), Kemece (46), Tiszacséce (47), Tyukod (48=P—9), Nyírvasvári (49); *Hajdú-Bihar megye*: Hajdúböszörmény (50), Hajdúszoboszló (51), Debrecen (52), Nádudvar (53), Hajdúszovát (54=P—13), Derecske (55), Hosszúpályi (56=P—15), Berettyóújfalú (57), Földes (58), Tépe (59); *Szolnok megye*: Nagyiván/Hortobágy (60=M—15); *Bács-Kiskun megye*: Tiszakécske (61=K—2); *Csongrád megye*: Algyő (62=K—12), Szeged/Tápé (63).

A határokon kívüli anyag: *Jugoszlávia*: Kóvil/Kovilja (64), Temerin (65), Kórógy/Korog (66), Piros/Rumenka (67), Újvidék/Novi Sad (68); *Románia*: Magyarszentmárton/Sînmartinu Maghiar (69); Déva/Deva (70), Egri/Agri (71), Szilágysomlyó/Șimleul-Silvaniei (72), Kettesd/Tetișu (73), Kolozsvár/Cluj-Napoca (74), Szék/Sic (75), Magyaró/Aluniș (76), Hodgya/Hoghia (77), Csikdánfalva/Dănești (78), Gyimesfelsőlok/Lunca de Sus (79), Gyimesközéplak/Lunca de Jos (80), Görbepatak (81), Uzon/Ozun (82), Cófalva (83), Csomakőrös (84), Felsőfőrja (85); *csángó*: Etéd/Atid (86), Hosszúfalú/Satu-Lung (87), Szabófalva/Săbăoani (88), Bogdánfalva/Valea Seacă (89); *Csehszlovákia*: Barslédec/Ladice (90), Kolon/Kolínany (91), Ghymes/Jelenec (92).

A finn nyelv hangarchívumának magyar anyaga folyamatosan gyarapodik. A finn nyelvészek magyarországi látogatásaik alkalmával sohasem mulasztják el a terepmunkát. A nyelvjárási gyűjtésen túl írók, költők, kulturális személyek megnyilatkozásait is felvették: megvan szalagon Németh László és Kodolányi János szava, Papp István, Bárczi Géza, Ortutay Gyula, Bálint Sándor és N. Sbestyén Irén beszéde is. Interjú készült továbbá még Illyés Gyulával, Juhász Ferencsel, Képes Gézával, Weöres Sándorral, Károlyi Amyval. A nyelvészek előadásai, értekezései is meg vannak örökítve: Balázs János, Benkő Loránd, Lakó György, Lőrincze Lajos, Hajdú Péter, Sebestyén Árpád, Kálmán Béla stb., de nem maradtak ki a sorból a finnországi egyetemeken oktató magyar lektorok sem. A rendelkezésre álló anyagból reprezentatív szöveggyűjtemény is napvilágot látott Magyar irodalmi nyelv címen.⁴ A füzetben szereplő szövegek kazettán is kaphatók.

Az archívum anyaga könnyen kezelhető, és az 1960—1975 között felvett anyagból készült tartalmi mutatók segítségével jól hozzá férhetnek a kutatók. Az archívum kérésre kópiákat is készít. A magyar nyelvjárási és irodalmi nyelvi anyag nemcsak a magyar nyelvjárások iránt érdeklődő vagy magyarul tanuló finnugor szakos hallgatók számára jelent lehetőséget, hanem nyitva áll a Finnországba elvetődő magyar nyelvjáráskutatók előtt is.

A jubiláns *Kálmán Béla* akadémikusnak a nyelvjáráskutatás és -gyűjtés mindig kedves területe volt. Egy interjúban így nyilatkozott: „Az egyik leg-

⁴ Unkarin kirjakieli. Szerk. *Seppo Suhonen és Viljo Tervonen*. SKS Helsinki ,1978

érdekesebb munka a nyelvjárásgyűjtés volt... jó «iskola» volt. Így lehetett igazán emberközelbe kerülni a nyelvvel.” (Egyetemi Élet XX. évf. 7. sz. 1981. dec. 14. 1. l.) Ez ösztökélt engem is e kis tájékoztató összeállításában.

KERESZTES LÁSZLÓ

Ungarisches Sprachmaterial in Helsinki

Das Tonarchiv in Helsinki ist im Besitz eines umfangreichen ungarischen Materials. Die ungarischsprachige und darunter die mundartliche Sammlungen sind überraschend vielseitig. Die Aufnahmen haben eine Dauer von 140 Stunden. Ein bedeutender Teil davon besteht aus Originalaufnahmen, die auf Anregung von Prof. Pertti Virtaranta von finnischen Mundartensammlern gesammelt wurden. Über die Aufnahmen stehen Inhaltsauszüge in finnischer Sprache zur Verfügung. In dem Inhaltsverzeichnis werden die Katalognummer des Bandes, der Ort der Aufnahme (wenn der Befragte aus einem anderen Gebiet stammt, dann auch sein Geburtsort), Alter oder Geburtsjahr des Befragten, Zeitpunkt der Aufnahme und Name des Sammlers angegeben, danach folgt ein Inhaltsauszug, der in großen Zügen angibt, worum es in dem Gespräch geht. Durch eine besondere Maßnahme ist die Suche und das Auffinden bestimmter Textstellen durch eine Intervalleinrichtung erleichtert.

Das ungarische Material des Archivs gibt einen fast vollständigen Überblick über das ungarische Mundartensystem; von den 92 unterschiedlichen Orten, in denen gesammelt wurde, stimmen nur 29 mit den Forschungspunkten des Sprachatlas der Ungarischen Mundarten überein. Außer dem Mundartenmaterial enthält die Sammlung Interviews mit ungarischen Dichtern, Schriftstellern und anderen Persönlichkeiten der ungarischen kulturellen und wissenschaftlichen Lebens. Das dargelegte Material ist nicht nur eine reiche Fundgrube für die finnischen Hungarologen und die ungarisch lernenden Studenten, sondern es steht auch den nach Finnland reisenden ungarischen Mundartforschern zur Verfügung.

L. KERESZTES